

जाहीरार्तिचे दर.

सालील पत्त्यावर चौकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधवास' पुणे २.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४(२पाल इंग्लिश माफ)
किरकोळ अंकात
एक आणा.

'अर्थ' एव प्रधानः 'इति कौटिल्यः अर्थमूलो धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ७

पुणे, बुधवार, तारीख २३ जुलै, १९४१

अंक ३०

दक्षिण कोंकणातील राष्ट्रीय बाण्याचे

प्रमुख साप्ताहिक

हिंद-सेवक

संपादक—सदानंद शांताराम भांडारकर

प्रकाशक—मधुकर यशवंत भांडारकर

हिंदसेवकमध्ये दर शुक्रवारी रत्नागिरी जिल्ह्यातील सर्व
षडामोडींची विस्तृत माहिती मिळते.

व्यवस्थापक—'हिंद-सेवक', मालवण, जि. रत्नागिरी.

कॅलॉबॅल्स, रेनिकॉइट रिज, बॅडमिंटनची फुले, कॅमबोर्ड्स,
पचे, पी. टी. शुज, सिंगपौंग बॅट्स, बॉल्स, बगेरे सामान किफायत-
शीर रीतीने मिळण्याचे एकमेव ठिकाण म्हणजे—

साठे-स्पोर्ट्स,

डेकन जिमखाना पोस्टाजवळ, पुणे ४.

पावसाळ्यांतील उपयुक्त औषधे

संग्रह करा

कॉलरा गोळी, संजीवनी गुटी, कुटजारिष्ट

पाचकवटी, पंचकोलासव

तसेच

पंडुरोगावरील अप्रतिम गुणकारी

—: रक्तवर्धक :—

सुवर्णकल्प, बालजीवन, अस्थिपोषक,

रक्तशोधक, कफनाशक ही पेटंट

औषधे मागवा

मुख्य दुकान—गणपती चौक, लक्ष्मीरोड, पुणे

आयुर्वेद रसशाळा पुणे, लि.

“ अर्थ ” ग्रन्थमालेतील पुस्तके

व्यापार, उद्योगधंदे, शेती, सहकार, बँकिंग इत्यादि
विषयांवरील सोपी व व्यावहारिक उपयुक्ततेची
लोकप्रिय पुस्तके.

१ बँका आणि त्यांचे व्यवहार

दुसरी आवृत्ति किं. १ रु. ८ आ.

२ रिझर्व्ह बँक : किं. १ रु.

३ व्यापारी उलाढाली : किं. १ रु.

*

*

*

१ भारतीय अर्थशास्त्र : किं. ५ रु.

२ अर्थशास्त्र : किं. ३ रु.

अर्थशास्त्र, बँकिंग, सहकार इत्यादि विषयांवरील
इतर पुस्तकेहि पुरविली जातील.

अर्थ ग्रन्थमाला, पुणे ४.

विविध माहिती

साडेतीन हजार विमाने

चालू युद्धास प्रारंभ झाल्यापासून आतांपर्यंत अमेरिकेने एकूण २३ हजार विमाने ग्रेटब्रिटनकडे पोचती केली आहेत.

धान्याचे डेपो

रत्नागिरी रुरल डेव्हलपमेंट बोर्डने धान्याचे डेपो उघडण्यासाठी चालू वर्षाकरिता २० हजार रुपये मंजूर केले आहेत. गेल्या वर्षी १० डेपो सुरू केले होते, त्यांत यंदा आणखी दहाची भर पडेल.

म्हैसूर विश्वविद्यालय

म्हैसूर विश्वविद्यालयाचे वार्षिक अंदाजपत्रक १४ लक्ष रुपयांचे आहे.

अजैटिनाशी वाटाघाट

कांही महत्त्वाच्या धारुंच्या खरेदीसंबंधी अमेरिका अजैटिना देशाशी वाटाघाट करीत आहे.

अमेरिकेचे वैमानिक तळ

अजैटिना (न्यू फौंडलंड) व त्रिनिदाद येथे वैमानिक तळ स्थापन करण्याचे अमेरिकेने ठराविले आहे. ह्या तळांच्या जागा अमेरिकेस इंग्लंडकडून विनाशिकांच्या विनिमयांत मिळालेल्या आहेत. अजैटिना व त्रिनिदाद तळांस प्रत्येकी सुमारे २२ कोटि रुपये खर्च येईल.

टेलिफोन कंपनीच्या सरकारच्या मालकीच्या होणार

मुंबई, कलकत्ता व मद्रास येथील टेलिफोन कंपनीच्या हिंदुस्थान सरकार खरेदी करणार आहे. कलकत्ता कंपनीच्या जरूर तितक्या भागीदारांनी तेथील कंपनीच्या नव्या व्यवस्थेस संमति दिली आहे. मुंबई येथील कंपनीच्या भागीदारांची संमति मिळण्यास अडचण पडणार नाही. परंतु मद्रास येथील कंपनीच्या बाबतीत थोडा काळावधि ठागेळ, असे समजते.

आइसलंडमध्ये अमेरिकन फौजा

आइसलंडकडे प्रेसिडेंट रुझवेल्ट ह्यांनी अमेरिकन फौजा पाठविल्या, त्यास अमेरिकेतील प्रमुख शहरांमधील ६०% लोकांनी संमति दर्शविली आहे. २०% लोकांनी त्यास विरोध दर्शविला व १९% लोक तटस्थ राहिले.

तर्कस्तान-जर्मनी करार

तुर्कस्तानाशी एक नवीन करार करण्याचा जर्मनीचा प्रयत्न चालू आहे.

ग्रेटब्रिटन-अमेरिका सहकार्य

ग्रेटब्रिटन, ब्रिटिश साम्राज्यातील देश व अमेरिका ह्यांचेमधील आर्थिक सहकार्य दिवसानुदिवस वाढत आहे असे ब्रिटिश परराष्ट्रीय व्यापार सात्याचे सेक्रेटरी ह्यांनी कमिन्स सभेत सांगितले.

कजें तडजोड बोर्डे

शेतकऱ्यांच्या कर्जांची तडजोड करणारी १४ बोर्डे इंदूर संस्थानांत स्थापन करण्यांत आलेली आहेत.

युद्धफंड

म्हैसूर संस्थानाने सुमारे २२.३ लक्ष रुपये युद्धफंडास दिले आहेत.

ग्रेट ब्रिटनचा परराष्ट्रीय व्यापार

अमेरिकेच्या लीज अँड लेंड अँवडाचा उरूपयोग करून, ग्रेट ब्रिटन आपला परराष्ट्रीय व्यापार वाढविण्याचा प्रयत्न करीत आहे आणि त्याचा अमेरिकेच्या परराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम होत आहे, अशी तक्रार कांही अमेरिकन पत्रांनी केली, ती सर्वस्वी निराधार आहे, असे वॉशिंग्टन येथील ब्रिटिश वकिलातीने जाहीर केले आहे.

आगबोटीच्या नाशाचे उत्तरतें प्रमाण

जर्मनीने चालविलेल्या ब्रिटिश आगबोटीच्या नाशाचे प्रमाण उत्तरत चालले आहे. जूनमधील नाशाचा आकडा जानेवारीतेरीज गेल्या बारा महिन्यांतील कोणत्याही महिन्यांतील आकड्यापेक्षा लहान आहे. सध्याप्रमाणे वरचेवर आकडे ह्यापुढे प्रसिद्ध केले जाणार नाहीत.

दुसरी बिल्डिंग १३ आ. ८ पे व्याजाचा दर

रिझर्व्ह बँकेने गेल्या आठवड्यांत हिंदुस्थान सरकारची एकूण २ कोटि रुपयांची दुसरी बिल्डिंग बँक, त्यावर व्याजाचा सरासरी दर द. सा. द. शे. १३ आ. ८ पे इतका पडला.

इंपीरिअल बँक ऑफ इंडिया लि.

वरील बँकेस १९४१ च्या पहिल्या सहामाहीत ४२ लक्ष, ११ हजार रुपये नफा झाला; त्यांत मागील सहामाहीतील शिल्लकी नफा मिळविला म्हणजे ८० लक्ष, ७२ हजार रुपये होतात. भागीदारांस त्यांतून १२% करमाफ इंटेरिम डिविडंड मिळणार आहे.

शेड्यूल्ड बँकांची संख्या

३०-६-४१ ३१-१२-४० ३०-६-४०

एक्स्प्रेस बँका	२०	२०	१९
इतर शेड्यूल्ड बँका	४४	४२	४०

अमेरिकेनधील उत्पादन

राष्ट्रसंरक्षक घंथांत अमेरिकेचे २७ लक्ष कामगार गुंतलेले आहेत. गेल्या वर्षी त्यांची संख्या ४ लक्ष होती; येत्या वर्षी ती ५७ लक्ष होईल.

रेडिओची वाढती लोकप्रियता

जून १९४१ मध्ये एकूण १०,२९८ रेडिओ परवाने लोकांस देण्यांत आले. जून १९४० चा तत्सम आकडा ८,८६२ असा होता. जून, १९४१ अखेर एकूण १ लक्ष, ३२ हजार परवाने चालू आहेत. जून, १९४०: अखेर त्यांची संख्या १ लक्ष, ६ हजार होती.

ग्रेटब्रिटनसाठी अमेरिकन विमाने

अमेरिकेने मे १९४१ मध्ये ग्रेटब्रिटनसाठी ५११ विमाने निर्यात केली, त्यांची किंमत १२ कोटि रुपयांपेक्षा अधिक आहे. एप्रिलमध्ये १४ कोटि रुपयांच्या ५७१ विमानांची निर्यात झाली होती.

अमेरिका व कॅनडा

अमेरिका व कॅनडा ह्यांचे प्रतिनिधिमध्ये दोन्ही देशांच्या आर्थिक प्रगतीसंबंधी प्राथमिक विचारविनिमय चालू आहे. सन्तुचा प्रतिकार व युद्धांतर धोरणाची विशा ह्यांचा मुख्यतः त्यांत सल्ल होईल.

अनुक्रमणिका

१ विविध माहिती ... ३५०	५ वेदविटन चीनमधील सात रूड सोडून देणार-अमेरिका व हिंदुस्थान हांच्या व्यापारी संबंध-व्यापारी व औद्योगिक प्रभावर चर्चा	५४
२ कारखान्यांच्या स्थानाची निवड ... ३५१	६ मिन्की कोमिन्सलकडील जमिलें ... ३५६	
३ अवाढव्य युद्धसर्वांची तरतूद कशी करतात ! ३५२	७ आयुर्वेद रसाशाळा पुणे लि. ३५६	
४ स्फुट विचार हिंदी कपाराचें भवितव्य-वरील वायतीत तज्ञांचे कांहीं मतभेद-शियन रणांगण-जपानचें नवें धोरण-यांत्रिक शिक्षणाची मोठ्या प्रमाणावर व्यवस्था-	८ विचारप्रवर्तक सहकारी बातल्या ... ३५७	
	९ निवडक बालारभाव ३५८	

अर्थ

बुधवार, ता. २३ जुलै, १९४१

कारखान्यांच्या स्थानाची निवड

कारखान्यांची जागा निश्चित करण्याचें काम केवळ यद्दच्छेवर सोपवून उपयोगी नाही; कारखाने योग्य ठिकाणी स्थापन होण्यावर राष्ट्रीय औद्योगिक व आर्थिक प्रगति मोठ्या प्रमाणावर अवलंबून असते, ही गोष्ट पुढारलेल्या देशांत पडलेली आहे. उत्पादन-सर्च कमी राखणेंच केवळ नव्हे, तर अनेक लोकांचें भावी सुख कारखान्यांसाठी योग्य जागा योजण्यानें साधतां येतें. ज्या ठिकाणी कच्च्या मालाचा मुबलक पुरवठा असून स्वस्त वीज, कोळसा, इत्यादींचें सांख्यिक आहे, जेथें कामगार, भांडवल इत्यादींचा पुरवठा चांगला होईल, जेथून बाजारपेठा अगदीं जवळ आहेत व वहातुकीचा सर्च अत्यल्प आहे, असें ठिकाण कारखाना स्थापण्यास अत्यंत योग्य असतें. अर्थात, प्रत्यक्ष व्यवहारांत ह्या सर्वच गोष्टी साधतां येतील असें नाही. ह्याचें कारण उत्पादकांचें अज्ञान अथवा त्यांचेमध्यें दीर्घदृष्टीचा अभाव, हें असूं शकेल. त्याचप्रमाणें, आज योग्य वाटणारी जागा कारखान्यांनें गैरसोयीची वाढूं लागेल, कारण आर्थिक घडामोडी परिस्थितीत बदल घडवून आणीत असतात. हिंदुस्थानातील कपाशीच्या गिरण्या, व साखरेचे आणि कागदाचे कारखाने ह्यांच्या केंद्रांचा वरील दृष्टीनें विचार लॅ. पी. सी. जैन, ह्यांनी आपल्या एका लेखांत नुक्ताच केला आहे. त्यांच्या मत वरील कारखाने सध्यापेक्षा अधिक सोडस्कर ठिकाणीं काढतां येणें शक्य होतें. सिमेंटचे कारखानेहि विस्कडिलेपणें इकडे तिकडे निघाले होते, परंतु असोसिएटेड सिमेंट कंपनी व शेठ डालमिया ह्यांचे सह-कार्यानें त्यांत बरीच सुधारणा घडून आलेली आहे. मद्रास, म्हैसूर आणि बंगाल ह्या प्रांतांस आणखी साखरेचे कारखाने हवे आहेत, तर महाराष्ट्रातील कारखान्यांविषय उत्तर हिंदुस्थानांत जेथें त्यांची दाटी आहे अशा प्रांतांचा प्रचार चालू आहे. बंगालमध्ये आणखी कपास कापडाच्या गिरण्या निवूं पहात आहेत, तर संयुक्त प्रांतांत तामाच्या गिरण्यांची मागणी आहे.

संबंद हिंदुस्थानांत कोणकोणत्या ठिकाणीं कोणते धंदे निघाले म्हणजे ते एकमेकांस पोषक होऊन सर्वांचीच भरभराट होईल, हा प्रश्न महत्त्वाचा आहे. राष्ट्रीय आर्थिक नियोजनांत प्रांतिव आर्थिक नियोजनाचाहि विचार केला पाहिजे, हें विसरून चालणार नाही.

संयुक्त प्रांत आणि बिहार येथें साखर कारखान्यांची दाटी झालेली आहे, हें आतां सर्वांस माहीत झालेले आहे. दररोज ४०० ते ६०० टन ऊस गाळणाऱ्या २५ नव्या कारखान्यांस बंगालमध्ये जागा आहे, असें त्या प्रांताचें म्हणणें आहे. सध्या तेथें एकूण ४ हजार टनांचे १० कारखाने आहेत. बंगालमध्ये साखर कारखाने काढले म्हणजे वहातुकीच्या सर्वांत बचत होईल व स्थानिक शेतकऱ्यांस ऊस लावतां येईल, असा ह्या म्हणण्याचे समर्थनार्थ युक्तिवाद करण्यात येतो. दक्षिण हिंदुस्थानातील लोकांची मागणी ह्याच मुद्यावर आधारलेली आहे. दक्षिणेकडे ऊस चांगला येतो व स्थापसून साखर अधिक निघते; त्याचप्रमाणें उच्च हिंदुस्थानातील कारखान्यांपेक्षा अधिक दिवस तेथील कारखाने चालवितां येतात. आणखी एक मुद्दा ते पुढे आणतात. महाराष्ट्रांतील जमीन उसास अत्यंत योग्य असून बहुतेक सर्व कारखाने स्वतःच ऊस लावतात; त्याचप्रमाणें उसाच्या कारखान्यांचे स्थापनेस उत्तेजन देण्याचें मुंबई सरकारचें कार पूर्वीपासूनचें धोरण आहे, असें मुंबई प्रांतातील कारखानदार म्हणतात.

मुंबई प्रांतांत कपास कापडाच्या गिरण्या बऱ्याच आढळतात, परंतु त्यांस संरक्षण दिलें म्हणजे त्यांचा बोजा इतर प्रांतांतील लोकांवरहि बसतो, अशी तक्रार नेहमी ऐकूं येते. हीच गोष्ट इतर कारखान्यांस देण्यांत येणाऱ्या संरक्षणाचे बाबतींतहि लागू आहे. विशेषतः बंगालमध्ये कपास कापडाच्या गिरण्या अधिक निघाव्यात, असें तेथील लोकांस वाटतें. बंगालच्या मागणीचे मानांनें त्या प्रांतांत एक चतुर्थांशा इतकेंहि कापड तयार होत नाही. कपास कापडाचे बाबतींत बंगाल स्वयंपूर्ण झाला, तर बंगाली कामगारांस काम मिळेल व तेथील भांडवल क्रिफायतशीर गुंतू शकेल, हा मुद्दा इतर प्रांतांनाहि लागू पडतो. प्रत्येक प्रांत स्वयंपूर्णतेच्या मार्गे लागला, तर हिंदुस्थानाचे वेगवेगळे आर्थिक घटक निर्माण होऊन संबंद देशाचा साकल्येकरून विचारच होणें कठीण पडेल, हें उघड आहे. तामाच्या गिरण्या नवीन काढण्याची संयुक्त प्रांताची इच्छा आहे व निर्गत व्यापारातहि स्थान मिळविण्याची त्याची सटपट आहे. नवीन कारखान्यांची आपल्या प्रांतांत स्थापना व वाढ व्हावी, हें म्हणतांना सर्व हिंदुस्थानाचा विचार केला नाही, तर अत्यंत कठीण परिस्थिति निर्माण होईल. अगोदरच होत असलेल्या फाजील उत्पादनांत नव्या उत्पादनाची भर पडेल आणि नव्या कारखान्यांस जुन्या कारखान्यांशी स्पर्धा करणें कठीण जाईल. परिणामी सर्व कारखाने संकटांत येतील. ज्या उद्योगधंद्यांत फाजील उत्पादनामुळे कूस रहात नाही, असे धंदे वाढविणें भ्रयस्कर होणार नाही. काहीं नवे कारखाने काहीं जुन्या-पुराण्या कारखान्यांपेक्षा अधिक कार्यक्षम उरतील, हें लक्षांत घेतलें, तरीहि नव्या कारखान्यांस एकूण क्षेत्रांत किती वाव आहे हें नीट समजून घेतलें पाहिजे. परस्पर-स्पर्धा होत असली तरी उद्योगधंद्यांची प्रगति नीट असेल चालवी, त्यांस धकेलू नयेत, अशी व्यवस्था होणें अगत्याचें असतें.

अवाढव्य युद्धसर्वांची तरतूद कशी करतात ?

प्रो. काळे ह्यांचे मुंबई रेडिओवर भाषण
(मुंबई रेडिओ स्टेशनच्या अधिकाऱ्यांचे कृपेमुळे प्रसिद्ध
करण्यांत येत आहे.)

चालू युद्धांत सर्वच राष्ट्रांना मोठ्या प्रमाणावर सर्व करावा लागत आहे. त्यांतून तदर्थ म्हाणवणारी राष्ट्रं हि सुटलेली नाहीत. युद्धांत प्रत्यक्ष भाग घेणाऱ्या व अमेरिकेसारख्या स्वतःच्या व आपल्या शेजाऱ्यांच्या संरक्षणाची जप्यत लष्करी तयारी करणाऱ्या राष्ट्रांच्या सरकारांस लढाऊ सामुग्रीच्या पुरवठ्याप्रित्यर्थ पाण्यासारखा पैसा ओतावा लागत आहे. मनुष्यप्रणाची हानि व माळमतेचा नाश प्रत्यही प्रचंड प्रमाणावर चालला आहे तो बाजूस ठेवला तरी फौजा, आरमार व विमानदल ह्यांच्या योग्ये-मासाठी कोट्यवधि रुपये खर्च पडत आहेत. नुसती इंग्लंडचीच गोष्ट घेतली तर तेथील सरकारचा रोखचा खर्च पंधरा कोटि रुपयांवर गेला आहे. वर्षाचा हा पांच सहा हजार कोटि रुपयांचा खर्च प्रत्यक्ष रीतीने ब्रिटिश सरकार करीत आहे ही वस्तुस्थिति नसती तर त्यांचे अवाढव्य प्रमाण ख्यानांत येण्यास कल्पना-शक्तीस बसच ताण यावा लागला असता.

मामुली नियम गैरलाभ

वर्षाचे पांच सहा हजार कोटि रुपये खर्च होत जावयाचे असतां एवढ्या रकमेचा पुरवठा कसा होतो आणि त्यासाठी लागणाऱ्या चलनाच्या सह्याने मालाची विक्री-खरेदी व पैशाची देवघेव कशी होते ? हे प्रश्न येथे उद्भवतात. ब्रिटिश सरकार युद्धासाठी अवाढव्य खर्च करते, त्यास लागणाऱ्या पैशाचा उगम ब्रिटिश जनतेची प्राप्ति हाच आहे. हिटलरशाहीचा नाश करून राष्ट्रीय स्वातंत्र्य व लोकशाही ह्यांची सुरक्षित स्थापना करण्याचा चंग ब्रिटिश व अमेरिकन सरकारांनी बांधला असतां त्या कामी लागणारा खर्च करण्यास कोणीहि मार्गपुढे पाहून चालणार नाही. सर्वांमध्ये काढकरक अत्यावश्यक व इष्ट असली तरी युद्धसामुग्रीसाठी लागणारा सर्व पैसा वेळच्या वेळी आणि भरपूर पुरवठ्याकडे पाहिजे. ह्या विषयीची व्यवस्था करण्याची जबाबदारी फडनवीसांची असते. ब्रिटिश चॅन्सेलर ऑफ दि एक्सचेंजर, सर किंग्सले बुड, ह्यांनी कामिन्स सभेत चालू वर्षाचे आपले अंदाजपत्रक मांडून युद्धसर्वांच्या तजविजीसंबंधाने माहिती नुकतीच दिली, तीवरून ब्रिटिश सरकार व जनता युद्धसर्वांचा बोजा व्यवस्थित रीतीने कसा उचलीत आहेत, ह्याची कल्पना येते. सरकारी उत्पन्न-सर्वांविषयीचे मामुली नियम युद्धकाळांत लागू करता येत नाहीत. शांततेच्या परिस्थितीत सरकारचा खर्च त्याच्या वार्षिक उत्पन्नांतून भागलाच पाहिजे आणि हे उत्पन्न बहुतांशी जनतेवर बसवलेल्या करांच्या सजुतीतून निघाले पाहिजे असा वृंढक आहे. परंतु युद्धाचे काळांत सरकारी उत्पन्न-सर्वांची नेहमीप्रमाणे तोंडमिळवणी होऊच शकत नाही. वाढलेला खर्च भागण्यासाठी सरकार करांची संख्या व त्यांचे प्रमाण वाढवते. तरीहि त्यांच्या योगाने जरूर असलेली उत्पन्नाची रकम फक्त अंशतःच उभी रहाते. बाकीच्या रकमेइतके कर्ज काढावे लागून सरकारास उत्पन्न-सर्वांचा मेळ घालावा लागतो. म्हणजे, बजे-टांत तूट आणि राष्ट्रीय कर्ज ह्या दोन गोष्टी युद्धकाळाच्या सरकारी उत्पन्न-सर्वांत अपरिहार्य आहेत असे होतं. कर आणि कर्ज ह्यांचे प्रमाण काय असावे आणि कर्जाचे स्वरूप कोणते

असावे हे विशिष्ट परिस्थितीस अनुकूल फडनवीसांस ठरवावे लागते. तसे करतांना व्याजाचे दर आणि चलनाचा फेडव व बाजारभाव ह्या संबंधांतल्या अवकथ प्रश्नांचा विचार करणे आवश्यक असते.

गेल्या युद्धाचा अनुभव

ह्या बाबतीत चालू युद्धांत दोन महत्त्वाच्या गोष्टी ठळकपणाने नजरेत भरतात. गेल्या युद्धाच्या काळांतला अनुभव असा आहे की मोठ्या प्रमाणात सरकारास कर्जे काढावी लागल्यामुळे पुरवठ्याचे मानाने पैशास जोराची मागणी आल्याकारणाने त्याची किंमत चढते म्हणजे व्याजाचे दर वाढतात. सरकारी कर्जावरील व्याज अवेर जनतेकडूनच करांच्या मार्गाने यावयाचे असते आणि त्याचे दर चढते तर लोकांच्या डोक्यांवरचा सरकारी देण्याचा बोजा जड होतो. तसेच, सरकारी रोखवारील व्याजाचा फायदा समाजातील थोड्या श्रीमान लोकांस मिळतो आणि त्या योगाने विषमता उत्पन्न होते. दुसरी गोष्ट जिनसांच्या किंमती-संबंधाची आहे. युद्ध-सर्वां वाढला म्हणजे चलनाचा प्रसार वाढत्या प्रमाणावर होतो. त्याचबरोबर, युद्ध-परिस्थितीच्या योगाने मालाचा पुढळा मर्यादित झालेला असतो आणि ह्या दोन कारण-पांचा परिणाम सर्व वस्तूंचे बाजारभाव वर जाण्यांत होतो. अशा रीतीने उत्पन्न झालेली महामार्गी जनतेस जाचक होते. तसेच, कारखानदारांस मजूरीचे दर वाढवावे लागून त्यांच्या उत्पादन-खर्चात भर पडते, आणि ते आपल्या मालाच्या किंमती चढवतात. ह्या योगाने सरकाराचि खर्च वाढतो आणि त्यास करांचे उत्पन्न वाढवणे व जादा कर्ज उभे करणे प्राप्त होतं. ह्या परस्परावलंबी गोष्टी संबंध राष्ट्रांच्या नुकसानीस कारणीभूत होत असल्याने त्या फडनवीसांस टाळाव्या लागतात.

कागदी चलनाचा योग्य व मर्यादित पुरवठा

चालू युद्धाच्या सर्वांविषयीच्या तजविजीचा विशेष हा आहे की बाजारभाव स्थिर व निश्चित आहेत. व्याजाचे दर चढले नसून हलके आहेत आणि सरकारास जरूर वाटणारे कर्ज लोकांकडून सहज मिळत आहे. युद्धाचे परिस्थितीत कांही राज्यकर्त्यांस कागदी चलनाचा भरसाट प्रसार करून फुकट उत्पन्न वाढवण्याचा मोह होतो. शांततेच्या काळांतली पायासुद्ध चलनव्यवस्थेत मध्यवर्ती बँकेने कागदी चलन किती काढावे आणि व्यवहारांत संतुलावे ह्यास कायथाच्या मर्यादा असतात. ह्या चलनाच्या मोवढल्यांत लोकांच्या मागणीस अनुसरून रोकड देतां यावी म्हणून सोन्याचा निधि आणि सरकारी कर्जरोखे विशिष्ट प्रमाणांत जवळ ठेवावे लागतात. ह्या प्रकारचा निधि कागदी चलनाचा प्रसार ह्याप्रमाणे केला जात असतां त्यास आधार म्हणून बाजूस काढून ठेवणे आवश्यक होतं आणि बिनसारणाचें चलन प्रचारांत आणणे जरूर होतं. योग्य मर्यादित, देवघेवींच्या व्यवहाराचे मानाने चलनाचा विस्तार होणे आवश्यक असतं आणि हे वाढलेलें चलन बिनसारणाचें कागदी नोटांचें असलें तरी हरकत नाही. परंतु कर्ज काढावे न लागतां हातीं पैसा फुकट येण्याचें साधन म्हणून ते प्रचलित केले गेल्यास त्याचा परिणाम बाजारभाव भडकण्यांत व लोकांचा चलनावरचा विश्वास उद्धून जाण्यांत होतो. युद्धसारख्या माजूक प्रसंगी असे होणे ही राष्ट्रीय आपत्तिच होय. म्हणून ब्रिटिश सरकारास जबाबदारीची जाणीव असणारे राज्यकर्ते असले चलन भरसाटपणाने काढीत नाहीत, एवढेच नव्हे तर आपल्या राष्ट्रीय चलनाचा उच्च दर्जा अनाधित रहावा ह्यासाठी नोटांचा पुरवठा योग्य मर्यादित ठेवण्याची शिकवत करतात.

(अपूर्ण)

रुष्ट विचार

हिंदी कपाशीचें भवितव्य

इंडियन स्टॅटिस्टिकल इन्स्टिट्यूटच्या मुंबई शाखेचे विद्यमाने सर होमी मेथा ह्यांनीं नुकत्याच केलेल्या भाषणांत त्यांनीं कपाशीच्या जागतिक परिस्थितीचा आढावा घेतला आणि हिंदी कपाशीच्या भवितव्याविषयी विचार प्रकट केले. कपाशीच्या पुरवठ्याचे बाबतींत जगातील राष्ट्रांस सर्वांनीं अमेरिकेवर अवलंबून राहाण्याची पाळी एक वेळ आली होती, परंतु अलीकडे ही स्थिति बदलली आहे. कुत्रिम रेशीम किंवा रेशीम ह्याची कापसाशी स्पर्धा अलीकडे वाढली आहे. जर्मनी व जपान ह्यांनीं रेशीमचें उत्पादन मोठ्या प्रमाणावर करून कापसास सो देण्यांत बरेचचें यश संपादले आहे. अमेरिकन सरकारने आपल्या कापसाच्या किंमती चढवून देवल्यामुळे रेशीम महत्त्व असतां हि त्याचें प्रथम माजलें आहे असें सर होमी म्हणाले. कापसाच्या गिरण्यांच्या घंघांत इंग्लंडचें स्थान पुष्कळ साळावले आहे आणि जपाननें कापड बनवण्याच्या घंघांत झपाट्यानें प्रगति केली आहे. हिंदुस्थानांत कपाशीच्या पिढांत वाढ झाली आहे पण त्यांत व्हावी तितकी व तशी सुधारणा झालेली नाही. हिंदी शेतकऱ्यांनीं उंची जातीची कपास पिकवली तरी त्यांस तिची योग्य किंमत मिळत नाही आणि चांगल्या-बाईट कापसाची भयस्त करण्याची येथील लोकांची प्रवृत्ति अनिष्ट आहे अशी सर होमी ह्यांनीं टीका केली. हिंदुस्थानांत कापडाच्या गिरण्यांचा विस्तार होत आहे. कच्चा माल, कामकरी व गिऱ्याइक ह्यांचे बाबतींत त्यांस सर्वांनीं अनुकूल परिस्थिति असतां परदेशांतून कापड येथें कां यावें ह्याचें त्यांनीं आश्चर्य प्रकट केले. जपानचे उदाहरण पुढें ठेवून गिरणीवाल्यांनीं कापसाच्या सोरेदीची आपली व्यवस्था सुधारवी असें त्यांनीं सूचवले. परदेशी कापसावर ५० रुपये सडीची आयात जकात आहे ती काढून टाकण्यांत यावी आणि हिंदी गिरण्यांस तलम हुताचे कापड विणण्यास उजेज न मिळून उंची जातीचें कापड परदेशांतून येण्याचें वेद व्हावें असें हि त्यांचें म्हणणें पडले. कपाशीची वेदास आणि कापडाचें उत्पादन ह्यांच्या पद्धति सध्यापेक्षा अधिक कार्यक्षम झाल्यास ह्या दोन्ही बाबतींत हिंदी घंघाचें भवितव्य उज्वळ आहे असा सर होमी ह्यांचा अभिप्राय आहे. युद्धोत्तर काळांत कपास व कापसाचें कापड ह्यांस चांगली मागणी येईल, परंतु कापसाच्या किंमती कुत्रिम रीतीनें चढवण्याचें आपलें धोरण अमेरिकन सरकारनें सोडून दिलें पाहिजे असें त्यांनीं बजावले.

वरील बाबतींत तज्ज्ञांचे कांहीं मतभेद

सर होमी मेथा ह्यांच्या वरील भाषणाचे प्रसंगीं सर पुरुषोत्तमदास डाकूरदास अध्यक्ष होते. कपाशीच्या घंघाचे बाबतींत ते अधिकारनें बोलू शकतात. त्यांनीं कांहीं बाबतींत व्याख्यात्यांच्या विचारांशीं आपण सहमत नसल्याचें स्पष्ट रीतीनें सांगितलें. युद्धोत्तर काळांत हिंदी कापसाच्या पुरवठ्याचे व सगळे संघर्षांत हिंदुस्थानचें स्थान अबाधित राहिल ह्या विषयांचा आपला विश्वास त्यांनीं व्यक्त केला. कपाशीचे बाजारभाव उचलून घरण्याचें धोरण प्रेसिडेंट रूझवेल्ट ह्यांनीं अंमलांत आणलें आहे त्यावर सर होमी मेथांनीं केलेली टीका आपणांस पसंत नसल्याचें त्यांनीं सांगितलें. कापसाच्या जागतिक बाजार-

पेठांतलें अमेरिकेचें महत्त्व कमी होईल असें त्यांस वाटत नाहीं. तसेंच कापसाच्या किंमतीविषयीचें प्रेसिडेंट रूझवेल्ट ह्यांचें धोरण पुष्कळें आहे असें म्हणण्यासहि ते तयार नाहीत. केवळ किंमती वाढवणें हा त्या धोरणाचा हेतु नसून अमेरिकन शेतकऱ्यांस आपल्या कपाशीची योग्य किंमत मिळावी हें त्यांचें साध्य होतें. तें चुकीचें होतें कर्ण काय ह्याचा निर्णय आज करता येणें शक्य नाहीं. हिंदी कापसांत चांगल्या-बाईट मालाची भेसळ होते, ह्या विषयांच्या सर होमी यांच्या तक्रारीस उद्देशून सर पुरुषोत्तमदास म्हणाले कीं, ईस्ट इंडिया कॉर्टन असोसिएशन-सारख्या संस्थांच्या प्रयत्नांनीं भेसळीचा अनिष्ट प्रकार बहुतेक बंद झालेला आहे. आसूढ घागऱ्याच्या कपाशीचें पीक ह्या देशांत होऊं देऊं नये, ही सर होमींची सूचना त्यांनीं अमान्य केली. हिंदुस्थानांत कित्येक प्रदेश असे आहेत कीं त्यांमध्ये लोब घागऱ्याची कपास पिकून शकत नाहीं आणि आसूढ घागऱ्याच्या कपाशीस तेथें बंदी केल्यास स्थानिक शेतकऱ्यांचा घंघाच नाहींसा होईल. दुसरी अशीहि महत्त्वाची गोष्ट आहे कीं कांहीं जातींच्या कापडास आसूढ घागऱ्याचा कापूस लागतो आणि त्याकरितां हलक्या दर्जाच्या कपाशीचें पीक आवडिक आहे. हिंदी कपास व कापडाचा घंघा ह्यांच्या सारख्या महत्त्वाच्या विषयावर सर होमी मेथा व सर पुरुषोत्तमदास असल्या तज्ज्ञांचे विचार एकत्र प्रकट झाले हें बोधप्रद आहे.

रशियन रणांगणें

लेनिनमाड, मॉस्को व कीएव्ह ह्या रशियातील तीन मान्याच्या ठिकाणांवर नेम घरून त्यांच्या मार्गांनीं जर्मन फौजा पुढें चालल्या होत्या. बाल्टिक समुद्राचें वर्चस्व लेनिनमाड घेतल्यानें जर्मनीच्या हातीं जाऊन रशियन आरमार लंगडें पडणार आणि जर्मन युद्ध-सामुग्रीची वहातुक त्या बाजूनें सोपी होणार. रशियाचें लडाऊ-बळ सखी करण्यास उत्तरेकडील मोहिमेचा रोख लेनिनमाडवर धरण्याचा हेतु ह्यावरून उघड होतो. मॉस्को तर बोलून चालून रशियाचें मर्मस्थान आणि तें हातीं आलें कीं बोलोव्हिर्काचा बोज-वारा उडाला ही हिटलरची कल्पना. तसेंच, दक्षिणेच्या बाजूस कीएव्ह घेतलें कीं युक्राइनचा महत्त्वाचा प्रदेश पादाक्रांत होऊन पूर्वं रशियाचा मार्ग खुला होणार. ही तिहेरी मोहीम थोड्या काळांत उरकून इंग्लंडचा समाचार घेण्यास सरसावण्याचें ही हिटलरची मूळची योजना होती. परंतु ह्या बाबतींतलें त्याचे सर्व अंदाज सोटे ठरले आहेत. रशियन फौजा कल्पनेच्यापेक्षा अधिक चिकाटीनें लढत असल्यानें जर्मनीची पूर्वं रणांगणांतली प्रगति मंदावली. रशियांतलें युद्ध सुरू होऊन एक महिना होत्यावरहि त्याचा शेवट लांबला आहे आणि जर्मनीच्या हद्दीनें अनिश्चित झाला आहे. आपण रशियाचें भयंकर नुकसान केले असल्याचें जर्मनी सांगत आहे. पण रशियानें प्रतिकार व उलट हल्ले करून जर्मनीचीहि अतोनात हानी केली आहे ह्यांत संशय नाहीं. रशियांतली मोहीम आपल्या पोठंड, वेल्जम किंवा फ्रान्समधील लढायां-सारखी नाहीं ह्याचा अनुभव जर्मनीस आतां चांगला आला आहे. रशियन फौजांची पुरी तयारी नव्हती तेव्हां प्रारंभी जर्मन सैन्याची चाळ झपाट्यानें होऊन त्यांनीं रशियाच्या राज्याचा लांब पट्टा पादाक्रांत केला आणि त्यांची गति रशियन फौजा यांबद्दं शकल्या नाहींत तरी बॅल्गोव्हिर्काचा पाडाव

एक दोन महिन्यांत करण्याचा हिटलरचा हेत दाखवला आहे हात शंका नाही. जर्मनीची प्रगति तात्काळ थांबवणे किंवा त्यास पीडित करारी ठरणे असे रशियन सेनानीहि म्हणत नाहीत. पण हिटलरला अखेरचा जय आपण मिळू देणार नाही एवढेच नव्हे तर निकराने आणि चिकाटीने लढून शेवटी त्याचा पराभव व नाश आपण करणार अशी उमेद रशियन पुढाऱ्यांस असून त्यांनी ती असंदिग्धपणाने व्यक्त केली आहे. इंग्लंड व अमेरिका हा राष्ट्रांचे पाठबळ रशियास असल्याने त्यास अंतिम विजयाची सक्ती वाटत आहे हे योग्यच आहे.

जपानचे नवे धोरण

जर्मनीने रशियावर स्वारी केली आणि अमेरिकेचे युद्धाच्या बाबतीत पुढे पाऊल पडत चालले आहे हा दोन महत्त्वाच्या घडामोडीमुळे जपानी राजकारणात सळबळ उडाली असल्यास नवल नाही. जर्मनीशी केलेल्या दोस्तीच्या कराराचा एक भाग म्हणून आपल्या साथीदारांने रशियात युद्ध आरंभल्यामुळे पूर्व एशियात गढबद करून इंग्लंडला त्रास देणे हे आपले कर्तव्य आहे असे जपानी मुत्सद्यांस वाटत असले पाहिजे. अशा प्रकारचे धोरण जपानने अमलात आणायचे म्हणून जर्मनी त्यास प्रोत्साहित ठावीत असला पाहिजे. दक्षिणेकडे हातपाय पसरण्यास प्रस्तुतची संधि चांगली आहे असे जपानला स्वतःचा वाटत असले पाहिजे आणि स्वार्थ व जर्मनीस सहाय हा दोन्ही मोठी साध्य करण्याचा विचार जपानी पुढाऱ्यांच्या दोषयांत शिरला असावा. तीच विचारसरणी अमेरिकेच्या बाबतीत लागू होण्यासारखी आहे. अमेरिका इंग्लंडला वाढत्या प्रमाणात युद्धसहाय करीत असता आणि हा दोन्ही राष्ट्रांचे लक्ष इसरीकडे वेधले असता पूर्व एशियात जपानने दक्षिणेच्या बाजूस आक्रमण चालू केले तर तो प्रयत्न यशस्वी होण्याचा चांगला संभव आहे आणि म्हणून ही संधी वाया चालवता कामा नये असे काही जपानी पुढारी म्हणत असले पाहिजेत. जपानच्या राजकारणात ह्याप्रमाणे विचारांचेचिच्य उत्पन्न होऊन जपानी मंत्रिमंडळाच्या धोरणाबाबत तीव्र मतभेद व चर्चा चालू झाली असल्यास आश्चर्य नाही. ह्या परिस्थितीचा परिणाम जपानी मंत्रिमंडळाचा राजीनामा व त्याची पुनर्घटना होण्यात झाला आहे. ह्या घडामोडीत जपानचे परराष्ट्रीय धोरण बदलले की काय आणि पूर्व एशियात असल्या बदलाच्या योगाने युद्धाच्या ज्वाला पसरतात की काय हा प्रश्न सर्वत्र विचारण्यात येत आहे. जपानने जर्मनीशी जेह केल्यापासून त्या राष्ट्राच्या आंतरराष्ट्रीय महत्त्वाकांक्षेसंबंधाने शंका उद्भवली आहे. त्या राष्ट्रांने पूर्व एशियात लढाऊ धोरण स्वीकारल्यास त्याचा प्रतिकार करण्याची इंग्लंड व अमेरिका ह्यांची तयारी आहेच. पण तसा प्रसंग येऊ नये अशी त्यांची स्वाभाविक इच्छा आहे.

यांत्रिक शिक्षणाची मोठ्या प्रमाणावरील व्यवस्था

कारसान्यातील हस्तव्यवसाय-कौशल्याचे शिक्षण देण्याची हिंडुस्थानांत पद्धतशीर सोय नाही आणि हिंदी तरुण पिढीस मिळणारे शिक्षण केवळ बौद्धिक व फौजद्वि प्रकारचे असते अशी तक्रार आज अनेक वर्षे केली जात आहे. औद्योगिक प्रगति आणि शिक्षणपद्धतीचा विकास ह्यांचा परस्पर संबंध अत्यंत निकट आहे. शिक्षणाचे ज्येष्ठ विभवविद्यालयाच्या पदव्या मिळवून नोक-

रीत शिरणे किंवा वाकळीसारखा पेसा एत्कारणे हेच आहे अशी परंपरागत कल्पना ह्या देशांत रूढ झाली आहे. मोठमोठे कारखाने देशात थोडे असल्याने त्यांत काम करण्यास यांत्रिक शिक्षण घेतलेल्या तरुणांस विशेष मागणी नव्हती. युद्धपरिस्थितीमुळे शिक्षणपद्धति व कारखाना घेदे ह्यांच्यामध्ये असलेली सिंध भरून निवृ पहात आहे. असल्या घंथांचा विस्तार होण्याची आवश्यकता युद्धसामुग्रीच्या भरपूर पुरवठ्यासाठी भासू लागली तेव्हा त्यांस काम करण्यास जबर असलेले कुशळ कामगार कोडून आणावे हा प्रश्न उपस्थित झाला. नवीन कारखान्यांत दाखुगोळा इत्यादि लढाऊ सामान बनवण्याची यंत्रे उभी झाली तर ती चालवण्यास वाकबगार माणसे पाहिजेत. ह्या कारखान्यांतल्या बऱ्याचशा कामाचा अनुभव ह्या देशांत मिळण्यासारखा नसल्याने काही निवडक होतकरू तरुण त्याकरिता इंग्लंडला पाठवण्यात आले आहेत. तथापि कुशळ यांत्रिक कारागिरांस एवढी मोठी मागणी आहे की ती पुरी होण्यास ह्या देशांतच शिक्षणाची व्यवस्था करणे अपरिहार्य झाले. विविध प्रकारचे यांत्रिक शिक्षण देण्यासाठी दिळी येथे मध्यवर्ती संस्था हिंडुस्थान सरकारच्या विभागांने चालू झाली आहे ही त्या बाबतीतली व्यावहारिक कृति आहे. ह्या यांत्रिक शिक्षणाच्या संस्थेत १९४५ उमेदवारांची भरती होण्याची तजवीज झाली आणि त्याशिवाय आणखी ४८० उमेदवार पाहिजे असल्याचे प्रसिद्ध झाले आहे. शिक्षणासाठी फी घेण्यात यावयाची नसून निवडलेल्या शिकाऊ लोकांस महिन्याचा २०-२५ रुपये मेहनताना मिळावयाचा आहे. विद्यार्थ्यांची शिकण्याची आणि रहाण्याची वगैरे सोडस्कर तजवीज करण्यात आलेली आहे. त्यांचा शिक्षणक्रम पुरा झाला म्हणजे त्यांस लढाऊ किंवा विनलढाऊ कारखान्यांत काम दिले जाईल. युद्धसमाप्तीनंतरहि दिळी येथे स्थापन झालेली यांत्रिक शिक्षणाची संस्था चालू ठेवण्याचा सरकारचा विचार आहे आणि त्यावेळी शांतेच्या परिस्थितीतहि उपयोगी पडतील अशी यांत्रिक व हस्तव्यवसायांची कामे शिकवण्याची व्यवस्था केली जाईल. यांत्रिक कामांचे शिक्षण आणि उदरनिर्वाहाचे साधन ही दोन्ही उपलब्ध होण्याच्या ह्या संधीचा फायदा लायक तरुणांनी घेणे आवश्यक आहे.

ग्रेट ब्रिटन चीनमधील खास हक्क सोडून देणार

पूर्वत शान्ता प्रस्थापित झाली, म्हणजे चीनमधील व्यापारविषयक खास हक्क सोडून देण्याविषयी ग्रेट ब्रिटन अमेरिकेप्रमाणेच विचार करील, अशी बातमी प्रसिद्ध झाली आहे. चीनमधील कित्येक महत्त्वाची बंदरे त्यांसंबंधातील करारांस अनुसरून परराष्ट्रीय व्यापारास खुली आहेत, त्यांमध्ये ग्रेट ब्रिटन व इतर काही देश खास विशेष अधिकार व सवलती आहेत. तेथील काही भाग तर त्यांचेच अमळाखाली आहेत. हापिकी काही बंदरे चीनला परत देण्यात आली आहेत व उरलेली बंदरे परत देण्यासंबंधीची वरील बातमी आता प्रसिद्ध झाली आहे. ईस्ट इंडिया कंपनी १७ व्या शतकापासून चीनशी कॅटन बंदरांतून व्यापार करीत होती. कंपनीबरोबर नवा करार झाला, तेव्हा कंपनीला व्यापार करण्याचा एकमेवाद्वितीय अधिकार संपुष्टांत आला. अखेर, १८३४ साली इंग्लंडमधून एक खास अधिकारी व्यापार-व देवलेस देण्यासाठी चीनकडे पाठविण्यात आला. चिनी सरकारचे अधिकारी व ब्रिटिश व्यापारी ह्यांचेमध्ये वारंवार

चावे येत. असेल, १८९९ मध्ये उपध युद्ध झुंपले, ते १८५२ च्या नॅशनलिंग तहाने संपविले. ह्या तहाचे अन्वये हॉंगकॉंग ग्रेट ब्रिटनकडे कायमचे आले व चीनमधील पांच बंदरे ग्रेट ब्रिटनला व्यापारासाठी खुली करण्यात आली. १८५९ व १८६० साली पुनः युद्धे झाली व ग्रेट ब्रिटनला आणखी अधिकार प्राप्त झाले. युरोपियनांस चीनशी सुळा व्यापार हवा होता आणि चिनी लोकांना बाह्य जगापासून अलिप्त रहावयाचे होते पवढाच दोहोमध्ये बांधा होता. पाश्चात्य राष्ट्रांना त्यामुळे चीनमध्ये बळजबरीने आपला प्रवेश करून घ्यावा लागला. रशिया, जर्मनी, इत्यादिकांनीही ह्यामध्ये वाटा उचलला. चीन हा दाट वस्तीचा, उद्योगिय लोकांचा प्रदेश असताना व त्यांतील संस्कृति अत्यंत दीर्घकालीन, तेथील शर्म प्राचीन व तेथील राज्यव्यवस्था स्वयंपूर्ण असताना त्यांच्या बाटेस जाण्याचे युरोपियन राष्ट्रांस प्रयोजन काय ? ह्या प्रश्नास "जगाचे उत्तर वेगवेगळे अगदी स्वतंत्र भाग करून टाकले, तर त्याची प्रगति कशी होईल ? सर्व भूभूषणा अधिकृत अधिक व उत्तमांत उत्तम घ्यावया व्हावा, अशी मागणी करण्याचा जगास अधिकार आहे." हेंच उत्तर देण्यात आले आहे. चीनमधील सास हळांची पूर्वपीठिका अशा प्रकारची आहे.

अमेरिका व हिंदुस्थान ह्यांचा व्यापारी संबंध

हिटलरशाहीबिरुद्ध झगडणाऱ्या सर्व स्वातंत्र्यप्रेमी राष्ट्रांचे अमेरिका हे सन्नाहानागर झाले आहे. प्रेसिडेंट रूझवेल्ट ह्यांनी या बाबतीत अनेकवार घोषणा केल्या असून अमेरिकन लढाऊ सानुग्रही इंग्लंडला सुरक्षितपणे पोहोचण्याची व्यवस्था करण्यात येत आहे. हिंदुस्थानासहि वाढत्या लढाऊ तयारीकरिता अमेरिकन मालाची आवश्यकता आहे आणि हिंदी मालास अमेरिका हे मोठे मिखादक आहे. ह्या परिस्थितीत हिंदुस्थानास जरूर असलेल्या मालाची खरेदी व आयात करण्याची व्यवस्था कार्यक्षम रीतीने होण्याचे मोठे महत्त्व आहे. ह्या कार्यासाठी हिंदुस्थान सरकारने सर वणमुसम चेडी ह्यांची योजना केेली असून त्यांनी गेल्या आठवड्यांत अमेरिकेकडे प्रयाण केले. सर वणमुसम हे हुषार कारभारी आहेत आणि त्यांस व्यापारविषयक व्यवहारांचा चांगला अनुभव आहे. इंग्लंडला अमेरिकेकडून आज माल मिळत आहे त्या पद्धतीने हिंदुस्थानास सवलतीने अमेरिकन माल मिळण्याचा प्रयत्न करणे हे त्यांचे मुख्य काम राहिले. अमेरिका व हिंदुस्थान ह्यांचे नवीन व्यापारी संबंध जोडले जात आहेत, ते आणखी दृढ होण्याचा उद्देशाने ह्या दोन देशांनी आपापले सास प्रतिनिधी परस्परांकडे पाठवावे असेही आतां ठरले आहे. हिंदुस्थानच्या वतीने व्हाइसरॉय यांच्या कार्यकारी मंडळाचे एक मंत्रि, सर गिरिजाशंकर वाजपेय, ह्यांची एजंट जनरल ह्या नात्याने नेमणूक झाली आहे. अमेरिकेच्या प्रतिनिधीचे जागी ह्या देशांत कोणाची नेमणूक होते हे ठवकरच प्रसिद्ध होणार आहे.

व्यापारी व औद्योगिक प्रभावर चर्चा

हिंदुस्थान सरकारच्या व्यापार सात्याचे प्रमुख, सर रामस्वामी मुदलियार, ह्यांनी गेल्या आठवड्यांत मुंबईस भेट देऊन तेथील व्यापारी वर्गाबरोबर महत्त्वाच्या प्रश्नांची चर्चा केली. इंडियन इन्डुअरन्स कंपनीज असोसिएशनचे अध्यक्ष, मि. जे. सी. सेटलवाड, ह्यांनी चीफ एजंटचे कमिशन, कायद्याने मर्यादित करण्याची आवश्यकता प्रतिपादन केली. सुपरट्रिस्ट ऑफ इन्डुअरन्सला

कळविल्याविना विमा कंपन्यांनी आपले विम्याचे दर बदलू नयेत, अशी व्यवस्था करणे अगत्याचे आहे, असे ते म्हणाले. हिंदी कंपन्यांच्या पॉलिशी अमान्य करण्याच्या, एक्सचेंज बँकांच्या घोरणाचा त्यांनी उद्देश केला व त्या बँका हिंदी कंपन्यांकडून डिपॉझिट मागतात, ही गोष्ट हिंदी कंपन्यांच्या हितास पोषक नाही, असे त्यांनी सांगितले. आगबोट-वाहतुकीच्या विम्याच्या फक्त अमेरिकन व ब्रिटिश कंपन्यांच्याच पॉलिशी स्वीकारल्या जातात, हे योग्य नाही. इंडियन लाइफ अस्युअरन्स ऑफिसस असोसिएशनचे अध्यक्ष, मि. बैरामजी होर्मसजी ह्यांनी आयुर्विमा कंपन्यांनी पैसे गुंतविण्यासंबंधी जाचक कायदेशीर अटी, हिंदी संस्थानांशी परस्पर सवलतीच्या व्यापारबेधा अभाव, भाग मंडळ कमी करण्याचे संबंधातील अडचणी, इत्यादी गोष्टी सर रामस्वामीचे पुढे मांडल्या. देशी भाषांत प्रसिद्ध होणाऱ्या वृत्तपत्रांच्या असोसिएशनच्या अध्यक्षानी व्यापार मंत्र्यांचे नजरेस कागदाच्या नियंत्रणातील अडचणी आणल्या, त्यासंबंधी बोलतांना सर रामस्वामी ह्यांनी सरकारी घोरणाचा खुलासा करून सरकारने व्यापारी व वर्तमानपत्रकार ह्यांच्या दोषांच्याहि हिताकडे पाहिले आहे, असे सांगितले. इंडियन मशीटस चेंबर व महाराष्ट्र चेंबर ह्यांच्या कार्यकारी मंडळांबरोबर चर्चा करतांना सर रामस्वामी ह्यांनी आयात-निर्मातिसंबंधी सरकारी घोरणाचे स्पष्टीकरण केले. युद्धविषयक शोक्याच्या विम्याचा बोझ व्यापारी वर्गास जाचक वाटत आहे, त्यासंबंधांत त्यांस काही सूचना करण्यात आल्या. आयात होणाऱ्या सर्व मालावर मूळ देशाचे नांव घालण्यात आलेच पाहिजे अशी सक्ती करण्यात यावी; कारण हिंदुस्थानातील काही विदेशी कंपनी आपल्या मालावर परदेशाचा पत्ता छापतात व त्यामुळे तो खरोखर निर्यात माल आहे, असा समज होऊन देशी मालाशी त्याची अयोग्य स्पर्धा होते, अशीहि तक्रार करण्यात आली. हिंदी कच्च्या मालाच्या परराष्ट्रीय बाजारपेठा नाहीशा झाल्या आहेत, तेव्हा ह्या मालास नवीन पेठा उपलब्ध करून देण्याची आवश्यकता सर रामस्वामीचे कानांवर घालण्यात आली. आगबोट बांधण्याच्या हिंदी उपकरणास सरकारने पाठिंबा द्यावा, अशी त्यांस विनंती करण्यात आली. हिंदुस्थान सरकारच्या व्यापार सात्याचे प्रमुखास अशा रीतीने महत्त्वाच्या व्यापार व उद्योगविषयक अडचणींची प्रत्यक्ष माहिती मिळाली. तिचा इत तो उपयोग होईल, अशी आशा आहे.

जमीनमहसुलाची आकारणी

	प्रत्येक चौरस मैली व इतरमाणाशी प्रमाण		प्रत्येक चौरस मैलास		दरमाणाशी	
	रु.	आ.	रु.	आ.	रु.	आ.
हैद्राबाद	३७८	६ ५	१	१२	०	
म्हैसूर	३९६	०	०	१	१२	६
त्रावणकोर	४५८	९ ७	०	१	१	०
बलोई	१,००४	०	०	२	५	४
कोचीन	८०८	१ ७	१	०	०	
ईडर	५९७	१ ७	४	८	०	
बिकानेर	३६४	१२ १०	०	१	५	०
मद्रास	३५२	८	०	१	१	६
मुंबई	४३९	११ २	१	१३	९	
बंगाल	३८४	८	०	१	०	०

प्रिन्सी कौन्सिलकडे निष्कारण केली जाणारी अपिलें

हिंदुस्थानातील वकिलांस इशारत.

प्रिन्सी कौन्सिलच्या ज्युडीशियल कमिटीपुढे फौजदारी निकाला-
विकट अपिल करण्यास परवानगी मागणारे हिंदुस्थानातील तेसाहि
अर्ज ज्युडीशियल कमिटीने ता. १६ जुलै रोजी नामंजूर केले.
नामंजूर करतेवेळीं लॉर्ड चॅन्सलरनी हिंदी कायदेपदांतांस जरा कडक
भाषेत उपदेश करून निष्कारण करण्यांत येणाऱ्या अपिलांबद्दल
नापसंती साठील सन्दांन व्यक्त केली:—“अर्जदारास प्रिन्सी
कौन्सिलकडे जाण्यास पुरेसे कारण आहे. असें ह्या तेराहि अर्जांत
म्हटले आहे. परंतु एकाहीजना बाकी सर्व अर्जांस तसें कारण मुळीं सुद्धां
दिसत नाही. ही अत्यंत विचार करण्याजोगी बाब आहे. अर्जांस
आपले सर्टिफिकेट देणाऱ्या वकिलांचेच त्यामुळे शिंतोडे तर
उद्भवताच, परंतु त्याबाबेवर न्यायाच्या मार्गांतहि निष्कारण व्यत्यय
येतो. गेल्या मेमध्ये असेच नऊ अर्ज आले होते, तेहि सर्व
फोर्कलच होते. फौजदारी निकालावर ज्युडीशियल कमिटी
कोणत्या मुद्यावर अपील स्वीकारते. ह्या विषयी विशेषतः
पंजाबांत गैरसमज झालेला दिसतो. ज्युडीशियल कमिटी हें
मागुली अपील कोर्ट नाही. फौजदारी दावा कमिटीपुढे पुनः
चाळत नाही. ती पुरावा विचारांत घेत नाही अगर साक्षीमधील
तफावती लक्षांत घेत नाही. कोर्टांस काहीं बाबतींत आपले
मत चाळतात येते. अशा बाबतींतहि ज्युडीशियल कमिटी
फेरविचार करीत नाही. कित्येक अर्जांत, ज्युडीशियल कमिटीनें
अपील विचारांत कां घ्यावे, हें सांगताना कारणें दिलेलीं असतात,
ती पाहिलीं म्हणजे सर्टिफिकेट देणाऱ्या वकिलांला ज्युडीशियल
कमिटीच्या कार्यक्षेत्राचें आकलनच झालेलें नाही, असें म्हणावें
लागते. फारच थोड्या बाबतींत ज्युडीशियल कमिटीकडे अपील
होईल शकते. कोर्टांनें आरोपीचें म्हणणेंच नीट ऐकून घेतले नाही,
त्याचे गैरतेजरीत सटला चालविण्यांत आला, त्यास योग्य ते
साक्षीदार आणू दिले नाहीत. गैरवाजवी गोष्टींचा कोर्टांवर
परिणाम झाला, दाव्याचें कां ज्या भाषेत चालले ती भाषा
कोर्टांस समजली नाही, कोर्टांत दावा ऐकण्यास अथवा शिक्षा
देण्यास अधिकारच नव्हता, इत्यादि जबाबदत्त कारणाकरितां
प्रिन्सी कौन्सिलच्या ज्युडीशियल कमिटीकडे अपील करतां येईल.
ज्यामुळे न्यायाचा पायाच नष्ट झाला आहे, अशी एकादी गोष्ट
घडून आली, तरच प्रिन्सी कौन्सिलनें त्यांत हात घालावा त्या
पेक्षा कमी महत्त्वाच्या बाबी ज्युडीशियल कमिटीचे क्षेत्रें येत
नाहींत. ज्युडीशियल कमिटीच्या कार्याचें इतक्या तपशीलवार
स्पष्टीकरण केल्यानेंतरहि, हिंदुस्थानांतून निष्कारण अपिलांचे अर्ज
येऊ लागले, तर त्या संबंधांत हिंदी हायकोर्टांचें लक्ष वेधणें कामि-
टीस प्राप्त होईल.”

शेवट्य़ील बँकांच्या शाखांची संख्या
(मुख्य कचेऱ्या, वे ऑफिस व सब ऑफिस चरून)

	३१-३-४१	३०-९-४०	३१-३-४०
इंपीरियल बँक	३९३	३८९	३८४
पांच प्रमुख जॉईंट स्टॉक बँका	३१३	३०२	२९०
एक्सचेंज बँका	१०३	१०३	१००
इतर शेवट्य़ील बँका	५७६	५४०	५१६
एकूण...	१,३८५	१,३३४	१,२९०

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि.

मालकीच्या नव्या इमारतींत प्रवेश : कामास प्रारंभ
पुणे येथें कर्वे-रोडवर कंपनीनें स्वतःच्या मालकीची जी
नवी, भव्य व प्रशस्त इमारत बांधली आहे तिच्या प्रवेशाचा धार्मिक
समारंभ गेल्या गुढी षाढव्याच्या मुहूर्तावर ह्याच्याचें सर्वांस माहित
आहेच. तारीख ८ जुलै रोजी श्री चण्वंतरीच्या मूर्तीची स्थापना
वेद्य कुलकर्णी दुबगांवकर यांचे हस्ते होऊन कारखान्याच्या
कामास सुरवात झाली. ता. १३ जुलै रोजी श्रीमंत शेक-
राचार्य यांचे अध्यक्षतेसाली धार्मिक होमहवन होऊन श्रीनीं या
कार्यास शुभमंशोवांद दिला.

कंपनीनें आपल्या कारखान्याच्या योग्यतेनुरूप चौसोपी अशीं
इमारत बांधली आहे. इमारतीचें प्रवेशद्वार उचराभिमुली असून
पूर्वे बाजूसहि वाहनें येण्याजाण्यास मोठा रस्ता ठेविला आहे.
दूरवाजांत जातांच ढावे बाजूस सेक्रेटरीचें व हिशेबाचें ऑफिस
असून त्या लगत डायरेक्टर बोर्डाच्या सभेचा हॉल आहे.
त्या बाजूनें पुढें गेलें असतां कच्चीं द्रव्ये ठेवण्याच्या मोठ्या दोनें
सोल्या असून त्यामध्ये वर्णानुक्रमप्रमाणें कच्चा माल ठेवून दिला
असून त्याचे पळीकडे या द्रव्यांचां रूपांतरे होतात. दक्षिण बाजूस
तळघर काढले असून त्यामध्ये विजेच्या शक्तीनें चाळणारीं यंत्रे
बसविलीं असून त्या यंत्रांनें घोटिय द्रव्यें प्रमाणशीर घोटलीं जातात.
तळघराचे वरचे मजल्यावर बाटल्या साफ करणें, लेवले लावणें
प्रमाणशीर औषधें मरणें वगैरे कामें होऊन नंतर तीं पॅकेज करणाराकडे
खाना होतात. नंतर त्यांचा हिशोब करून बिलें व क्रिमती वगैरे
होण्याकरितां पुढें रवाना होतात. सारांश, शेवटचीं उजवे हाताचीं
खोळी पाहिलीं कीं, कच्च्या मालापासून तयार होऊन येणाऱ्या
मालाची यादीच तयार मिळते. भट्टी बांधणें, जुलाण करणें वगैरे
कामें पूर्ण होऊं लागलीं आहेत. इमारतीचे दक्षिण बाजूस मोठी
विहीर काढून तिच्या पाण्याचा कारखान्याकडे उपयोग करणार
आहेत. विहिरीचें काम चालू आहे.

पेक्षाच्या वर्गावर्गांची सवलत

पेक्षाच्या वर्गावर्गांसंबंधी नवीन योजना अमलांत आली, त्या-
अन्वये आणखी खालील विंगार-शेवट्य़ील बँकांस व देशी सावका-
रांच्या पेक्षांस वर्गावर्गांचे दरांत सवलत देण्यांत आली:—

बँका

- (१) हिमाळय बँक लि., कांगरा, पंजाब.
- (२) सातारा स्वदेशी कमर्शियल कं. लि., सातारा.
- (३) हिरा बुलियन बँक लि., मीरत.
- (४) नैनीताल बँक लि., नैनीताल.
- (५) त्रिचनापली तेजोर हिंदु परमन्ट फंड लि., त्रिचनापली.
- (६) कनेटिक बँक लि., मंगलोर.
- (७) बर्मा बुडिस्ट ऑफिजेज असोसिएशन बँक लि., मंडाले.

सावकारी पेढ्या

- (१) रणछोडभाई भाईचंदभाई सुरा, मुंबई.

प्राचीवरील कराचें दरमागशी प्रमाण

	रु.	आ.	पै
म्हैसूर	०	६	३१
नावणकोर	०	३	३
बडोदें	०	४	१
काश्मीर	०	१	२
जिदिश हिंदुस्थान	०	९	८

विचार-प्रवर्तक सहकारी वातम्या

(लेखक-श्री. वा. चि. भाडु, पुणे.)

कॉमिश्न सरकारचे विहार प्रांतीय दिवाण, श्री. श्रीकृष्ण सिंह यांच्या अध्यक्षतेखाली २२ वी विहार प्रांतिक सहकारी परिषद नुकतीच भरली होती. आपल्या अध्यक्षीय भाषणांत नामदार साहेबांनी सहकारी चळवळीसंबंधाने कांहीं विचार प्रकट केले आहेत. वास्तविक पहातां श्री. सिंह यांचा सहकारी चळवळीशीं प्रत्यक्ष असा संबंध जरी थोडाच आलेला असला तरी त्यांचे भाषण कोणाहि नामवंत कार्यकर्त्याला शोभून दिसेल असेच आहे. सहकारी चळवळीची विहार प्रांतांत पिछेहाट झाली त्यांचीं कारणे त्यांनीं सालीउपग्रामां दिलीं आहेत. (१) उपादाक कारणा-एवजीं साऊन फस्त करण्याचे साठीच बहुतेक कर्जे घेण्यांत आलीं. (२) अल्प मुदतीच्या ठेवीमधून जुन्या कर्जफेडीसाठीं भांडवलाचा पुरवठा करण्यांत आला. (३) सावकारांच्या कचाऱ्यांत नसलेल्या सभासदांचा अभाव. (४) विशेष विचार न करितां दिलेले त्या गावां सोसायट्या स्थापन करण्याचें वेद, हीं प्रमुख कारणे अशून त्यांत १९२९-३० सालापासून आलेलीं जगतीक मंदीनें पडलेलीं भर; एका रात्रींत बाजारभाव निम्यानें पसरले, कर्जे हुपट वाढलीं, पत दासळली, शेतीच्या मालाची मातीमोलानें खरेदीविक्री होऊं लागली व शेतकरी वर्गाची दैना उडाली ! आणि या अंतर्गत आपसीला सरकारनें हिंदी राष्ट्रीय दृष्टीनें कोणच्याहि प्रकारची प्रतिबंधक योजना अमलांत आणली नाही. उलट इंग्लंडच्या हितार्थी हुंडणवाळीचा भाव कृत्रिम उपायांनीं चढविला. ”

श्री. श्रीकृष्णसिंह पुढें म्हणतात, “सहकारी चळवळीनें वेगवेगळ्या देशांत अंतर्गत परिस्थित्यनुसृत वेगवेगळे स्वरूप घरणे केलेलें आहे. आपल्या देशांत सहकारी चळवळ क्रेडिट, पत किंवा विश्वास यांमोर्ती केंद्रीभूत झाली. राष्ट्रच्या आर्थिक उन्नतीच्या योजनेंत ‘क्रेडिट’ ला मोठें महत्त्वाचें स्थान आहे. त्यामधून क्रेडिट वगळा मात्र, सारा सांगाडा पत्त्याच्या बंगल्याप्रमाणें कोसळून पडेल आपला भारतवर्ष शेतकीप्रधान देश आहे. शेतीचा धंदाच असा आहे कीं त्यांत क्रेडिटशिवाय लक्षत मोठ्या शेतकऱ्याचें भागत नाही. आणि मग ज्या प्रांतांतील किंवा विभागांतील शेतकरी पूर्वापार दोईजड झालेल्या कर्जांसाठीं जमीनदोस्त झालेला आहे किंवा कसावसा जीव धरून आहे तेथें क्रेडिटशिवाय त्याला तरणीपायच नाही. वेगें खरेदीसाठींही त्याला कर्ज काढावें लागतें अशी ह्यासाठींची त्याची स्थिति आहे. तेव्हां शेतीच्या कामकाजांत नवे नवे लागणारे शोध, साधनें आणि उपाय व हतें-औतें यांची जोड त्याला करून घ्यावयाची झाली, जुन्या पद्धती आणि विचार सोडून देण्याबद्दल त्याला शिकवण घ्यावयाची झाली, नवीन नवीन प्रयोग त्यानें करावयाचे म्हणतें कीं तेथें प्रथम भांडवलाचा प्रश्न दृढ म्हणून उभा राहणार व तो क्रेडिटशिवाय कसा सुटणार ? ”

“पण असें क्रेडिट देताना फार काळजीपूर्वक विचार करावयास हवा. क्रेडिट अतिशय सबंग केले तर त्यापासून हितोपेक्षा अनहितच जास्त होतें असा आपल्या देशांत स्पष्ट अनुभव आलेला आहे. इजिप्त देशांतहि ह्याच अनुभव आलेला आहे. आपल्या देशांतील सांप्रतची सहकारी चळवळ अपेक्षी झाल्यासारखी दिसते याचें मुख्य कारण निष्काळजीपणानें व चिकित्सेत्सेरीज भरमसाट-

पणें भांडवलाचा पुरवठा होत गेला, ‘पुरेसे भांडवल’ याचा अतिरिक्त होऊन अगोवृत्त कर्जात बुद्धूनें घेतलेला शेतकरी या नव्या भांडवलाच्या राशांत पुरून गेला हेंच होय ! एक साधा अर्ज दिला किंवा पतपेढीच्या सेक्रेटरीला नुसतें तोंडी सांगितलें कीं सोसायटींतून हवा तेवढा पैसा सहज घरीं बसल्या बसल्या मिळतो असे आरंभीच्या काळांत दिसून आल्यानें, ज्या कोणाला सावकार दाराशीं उभा करीत नव्हता असे शेकड्यानें सोसायटींत शिरले व तेच पुढें व्यवस्थाएक कमेट्यांत बुसले. कोण कुणाबद्दल आक्षेप घेणार ? कोण कुणाचे दोष दाखविणार ? सारांश, मागणी करणाऱ्या सभासदांची लायकी, पत, व्यवहार किंवा त्यांचें कर्जाचें कारण काय याची चौकशी काळजीपूर्वक करण्यांत आली नाही. त्याचीच फळे आज सहकारी चळवळीला निस्तरावीं लागत आहेत ! थकवाकीचे हिमालय सारखे वाढत आहेतच ! म्हणून यापुढें तरी पूर्वीची जुनी घाण काढून टाकीत असतां नव्या सभासदांना भांडवल पुरविताना त्यांचे व्यवहार, त्यांची कुवत व कर्जाचीं कारणे यांची निवृत्पणानें छाननी केल्याबिगर एक पैसाहि देतां कामा नये. ”

सहकारी चळवळीला क्रेडिटचें महत्त्व यामागें दर्शविल्या-नंतर ते म्हणतातः—“क्रेडिट म्हणजे रोसिनें भांडवलाचा पुरवठा करीत असतां सहकारी कार्यकर्त्यांनीं हिंदी शेतकऱ्यांच्या सांपत्तिक स्थितींत सुधारणा करून भर घालण्यासाठीं त्याच्या रोजच्या गरजा भागविण्याचीहि व्यवस्था केली पाहिजे. निवडक बिनवियाणें, सुधारलेलीं औतें आणि शेतकीविषयक सुधारलेली पद्धति अमलांत आणण्यासाठीं त्यांचीं मनें बळविणी पाहिजेत. तसेंच त्यांचा शेतीचा उत्पन्न होणारा माळ एकत्र साठवून सहकारी पद्धतीनें च त्याची विक्री करण्यास त्यांना उतेजन दिल्याशिवाय त्यांना मालाची पुरेपूर किंमत मिळणार नाही. शेतीचा माळ एकत्र करितांना मालाची प्रत लावणें, माळ निवडून स्वच्छ करणें, उत्तम; मध्यम व कनिष्ठ प्रकारच्या मालाची अलग विक्री करण्यानें चढीचे भाव कसे मिळतात याचें महत्त्व शेतकऱ्यांना पटविणें हे कार्यकर्त्यांचें आजचें एक कर्तव्य आहे. तसेंच कोरडवाहू शेतकऱ्यांना कांहीं डुय्यम घंथाची माहिती करून देणें अवश्य आहे. कारण वर्षाच्या काठीं त्यांचा पुष्कळ वेळ वाया जात असतो ! अशा फुरसतीच्या वेळीं त्याच्या उत्पन्नांत थोडीफार भर पडत अशीं कांहीं कामें घरबसल्या करण्याची प्रवृत्ति त्यांच्यामध्यें निर्माण करणें अगत्याचें आहे. वैयक्तिक प्रयत्नाला तितकेंच यश लाभणार नाही. सबब सहकारी तत्त्वावरच डुय्यम जोड घंथांचा पुरस्कार शेतकरी वर्गाकडून करून घेणें जरूर आहे. ”

सहकारी चळवळीसंबंधानें वरील अर्थाचे विचारप्रवर्तक उद्गार काढल्यानंतर, श्री. श्रीकृष्ण सिंह यांनीं चळवळीला जें एक सांप्रत निराशाजनक स्वरूप आलेलें आहे त्याचें निराकरण करण्यासाठीं विहार सरकारनें ‘बोर्ड ऑफ एक्सपर्ट्स्’-तज्ज्ञांची कमिटी नेमली होती व तिनें चळवळीचें पुनरुज्जीवन करण्याचे हेतूनें एक योजना सुचविलेली आहे त्याबद्दल जे विचार प्रकट केले आहेत ते निवेदन करण्याचें काम एका स्वतंत्र लेखांतच करणें अविक श्रेयस्कर होईल.

निवडक बाजारभाव

बँक रेट (२८ नोव्हेंबर, १९३५ पासून)	३%
सरकारी आणि निमसरकारी रोखे	
५% करमाफ लोन (१९४५-५५)	१११-१०
४% १९४३	१०४-१
३% विणमुदत	९६-१
३% १९४०-५०	१०३-०
३% (१९६३-६५)	९५-१
२% १९४८-५२	९७-२
४% पोर्ट ट्रस्ट (लाभ मुदत)	१०९-८
४% मुंबई म्युनिसिपल (लाभ मुदत)	१०९-८
४% नैसर्ग कर्ज (१९५३-६३)	११५-८
५% नैसर्ग कर्ज (१९५५)	१२७-८

मंडळ्यांचे भाव

(कंसांनील पहिला आकडा भागाची दर्शनी किंमत, दुसरा आकडा वसूल झालेले गाढवळ व कंसांनंतरचा आकडा वार्षिक डिभिन्डंड दर्शवितो.)

बँका

बँक ऑफ इंडिया (१००-५०) ११%	१४६-८
बँक ऑफ बरोडा (१००-५०) १०%	१११-८
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५०-२५) ९%	४५-६
इंग्लिश बँक (५००) १२%	१५५६-४
बॉम्बे प्रो. को. बँक (५०) २ रु.	५३-८
रिसर्व्ह बँक (१००) ३%	१०६-१२

बीज

बॉम्बे टून्वे ऑर्टि. (५०) ३१%	१३४-३२
कराची (१००) ९%	२१५-१०
पुणे इलेक्ट्रिक (१००) ९%	२१०-८
दादा बांबर ऑर्टि. (१०००) ५%	१६३५-०
आंध्र व्हॅली ऑर्टि. (१०००) ४%	१६८७-८

रेल्वेज

बॉम्बे-बारातली (१००) ४%	१०४-८
पाचोरा-जामनेर (१००) ३%	६६-०
अहमदाबाद प्रांतज (५००) १३%	८९०-०
ताम्र व्हॅली (५००) ८%	६५२-८

इतर

बेलापूर युगर (५०) १० रु.	२२२-८
इन्फॅन्टेन्स ट्रस्ट (१००-५०) २ रु.	४६-४
श्रीवा स्टीम (३५) १ रु.	२१-४
न्यू इंडिया विमा (४५-१५) १ रु. ८ आ.	४५-०
ओरिएन्टल विमा (२००) १२५ रु.	४२००-०
दादा भायन प. प्रे. (१५०) ६%	२२१-१४
ज्यदा भायन टु. प्रे. (१००) १८ रु. १० आ.	१५६-४
दादा भायन ऑर्टि. (४५) १५ रु.	३९४-८
दादा भायन डिफंड (३०) १४३ रु. १४ आ. ७ रु.	२०१०-०
ब्लोसिप्टेड सिमेंट (१००) ५ रु.	१४८-१२

सोने-चांदी

बॉम्बे (मि.ट) प्रत्येक तोळ्यास	४२-३-३
पारदी प्रत्येक १०० तोळ्यास	६३-०-६

सर्व तऱ्हेची कापड छपाई व रंगाई (Calico Printing and Dyeing) करणारा कारखाना.

पायोनियर डाईंग हाऊस

कोचाचे कापड (Casement cloth), दाराचे पडदे, टेंबल कच्छर इ. टिकाऊ रंगाचे, स्वदेशी तयार मिळतात. कारखाना:—
मिकारदास मारुती रोड, दादिवार्डी, पुणे.

मधुमेहावरील औषध

तीन आठवड्यांचे
औषधास फक्त रु. ७

— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, रुरल प्रॉडक्ट्स
कंपनी लिमिटेड.

१२३ ए, तदाशिव, पुणे २.

The Co-operators' Book Depot.

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

The Only Book Depot of its Kind in India.

Specialising in

Books on Economics, Co-operation, Banking and Finance, Accountancy and Auditing, Commerce, Business Organisation, Rural Reconstruction and allied Subjects.

Books on all Subjects and of all Publishers in India, England and America are readily supplied at the published Prices.

DECCAN BOOK STALL

Booksellers, Publishers & Subscription Agents
Fergusson College Road, Poona No. 4

- (1) We stock and supply Educational books, General books & Library books.
- (2) We supply Government of Bombay and Government of India publications.
- (3) We receive Subscriptions to Indian and Foreign periodicals.
- (4) We procure any book published anywhere and supply it at publisher's price.

राहणेची व भोजनाची उत्तम सोय

फोन नं. ७७९ गणपती चौक

व्यवस्थापक

सरकारी डिप्लोमा मिळाल्यानंतर पुढील प्रॅक्टिस व धंदेशिक्षण घेऊन
जर्निमन टेलर व्हा.

मुदत सहा ६ महिने, फीसह सर्व खर्च ६० रु., अगदी नवीन विद्यार्थ्यांस
फीसह सर्व ११० रु. मुदत १ वर्ष

पराडकर टेलर्स अँड कॅडिमी, ६७२ स्वामीव, पुणे.

N. V. WADNERKAR

Gold & Silver Smith, Jeweller & Engraver,
Electro-plater & Manufacturer of Sporting
Trophies, Medals, Cups etc.
- - Raviwar Peth, Saraff Bazar, - -
POONA CITY.

अर्थशास्त्र

लेखक:- प्रो. वा. गो. काळे व प्रो. व. गो. कर्वे
पुस्तकाच्या सुमारे १००; किंमत १ रुपये
या ग्रंथात अर्थशास्त्राच्या सर्वसामान्य सिद्धान्तांचे विवेचन केले
आहे.

'अर्थ' ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली

महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन
स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोबदला घ्या.

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्यांचे व्यापारी

वंबाचे
माडीवर

बुधवार
चौक,
पुणे

‘अर्थ’ ग्रन्थमाला

बँका आणि त्यांचे व्यवहार

लेखक:—प्रो. वा. गो. काळे व श्री. श्री. वा. काळे

दुसरी आवृत्ति

या पुस्तकांत बँकांची घटना, व्यवहार व कामकाजाची पद्धति यांचें सोपपत्तिक विवेचन अत्यंत सोप्या भाषेत केलेलें असून बँकांनीं आपला व्यवहार सुरक्षितपणें व फायदेशीर रीतीनें कसा करावा या बाबतींत अनेक महत्त्वाच्या व उपयुक्त सूचना केल्या आहेत. चलन, हुंडणावळ, आधुनिक तऱ्हेच्या बँका, मध्यवर्ती बँका, सहकारी बँका, सावकासी धंदा, ठेवी, डिस्कॉंट व कर्जे इत्यादि महत्त्वाच्या प्रचलित व व्यावहारिक विषयांची सांगोपांग चर्चा त्यांत आली आहे. सध्याच्या परिस्थितींत प्रत्येक महाराष्ट्रीय नागरिकास बरील प्रश्नांची माहिती अत्यावश्यक असल्यानें मुद्दाम त्यांचें बोधप्रद विवेचन या पुस्तकांत केलें आहे. विषयाची मांडणी व विवेचनपद्धति सुलभ असल्यामुळे सदर पुस्तक सर्वसाधारण वाचकांसहि उपयुक्त होणार आहे. किंबहुना, त्यांचेकरितांच तें सहेतुक लिहिलें आहे, असें म्हणण्यास हरकत नाही. सबब, बँकांचे भागीदार, ठेवीदार, डायरेक्टर, गिऱ्हाइक, व्यवस्थापक आणि नोकर यांनीं विशेषतः हें पुस्तक अवश्य वाचावें.

दुसऱ्या आवृत्तींत आवश्यक त्या नवीन माहितीची भर घालणारी अनेक प्रकरणें समाविष्ट केलीं असून रिझर्व्ह बँकेनें सुचविलेल्या कायद्याच्या मसुद्याचें विवेचनहि त्यांत आलेलें आहे.

किंमत १ रु. ८ आ. टपालखर्च वेगळा.

पुस्तकें मागविण्याचा पत्ता:—(१) व्यवस्थापक, अर्थ ग्रन्थमाला, पुणें ४.

(२) को-ऑपरेटिव्ह बुक डेपो, ९ बेक हाउस लेन, फोर्ट, मुंबई.

रिसबूड ब्रदर्स, टेलर्स

वक्तशीरपणा व फिटिंग ह्याची गॅरंटी

Prop. M. V. Risbud, B. A.

सदाशिव पेठ हौदानजीक, पुणें २.

महिलांचे भरतकाम व विणकामाच्या सामानाचें दुकान

एम्ब्रॉयडरी मार्ट

६१६, शनवार पेठ, पुणें २.

हे पत्र पुणें, पेठ मांजुडा घ. नं. ९१५११ आर्यभूषण छापसान्यांत रा. विठ्ठल हरि बर्वे, यांनीं छापिलें व
 रा. श्रीपाद वामन काळे, श्री. ए. यांनीं 'दुर्गाधियास,' मांजुडा, घ. नं. ९२११३, पुणें शहर, येथें प्रसिद्ध केले.